

Мухтор НАЗИРОВ
ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИСЛОМ
АКАДЕМИЯСИ
Халқаро муносабатлар кафедраси
ўқитувчиси, сиёсий фанлар бўйича
фалсафа доктори (PhD)
E-mail: m.nazirov@jiu.uz

Мейербек ЕРГАШБОЕВ
ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИСЛОМ
АКАДЕМИЯСИ
“Халқаро муносабатлар” йўналиши
3-курс талабаси.
E-mail: mrbk_ergashbaev@mail.ru

ИНСОН КАПИТАЛИ – УЧИНЧИ РЕНЕСАНСНИНГ МУСТАҲКАМ ПОЙДЕВОРИ

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ – ПРОЧНЫЙ ФУНДАМЕНТ ТРЕТЬЕГО РЕНЕССАНСА

HUMAN CAPITAL – THE SOLID FOUNDATION OF THE THIRD RENAISSANCE

Аннотация. Ушбу мақолада учинчи ренессанс пойдеворини барпо этишининг Ўзбекистон тараққиётининг янги босқичидаги аҳамияти, инсон капитални ривожлантиришнинг инновация ва билимларга асосланган иқтисодийётга ўтишдаги ўрни таҳлил қилинган. Хориж олимларининг тадқиқотлари, ривожланган мамлакатлар тажрибасини ўрганиш, “билимлар жамияти”ни шакллантириш борасида мулоҳазалар юритилган.

Калит сўзлар: инсон капипали, ренессанс, иқтисодийёт, инновация, модернизация, таълим.

Аннотация. В данной статье анализируется значение возведения основ третьего возрождения на новом этапе развития Узбекистана, роль развития человеческого капитала в переходе к экономике, основанной на инновации и знаниях. Рассмотрены исследования зарубежных ученых, опыт развитых стран и вопросы формирования «общества знаний».

Ключевые слова: человеческий капитал, ренессанс, экономика, инновация, модернизация, образование.

Abstract. This article analyzes the importance of building the foundations of the third Renaissance

at a new stage in the development of Uzbekistan, the role of human capital development in the transition to an economy based on innovation and knowledge. The studies of foreign scientists, the experience of developed countries and the formation of a “knowledge society” are considered.

Key words: human capital, renaissance, economy, innovation, modernization, education.

XXI аср – катта илмий-техника инқилоби даври. Бугун ер, фойдали қазилмалар, жисмоний капитал эмас, янгилик, билим ва кўникмалар муҳим ресурслар ҳисобланади. Замонавий даврда таълим иқтисодийётнинг бир тармоғига айланиб бормоқда. Бу шароитда ишлаб чиқариш, фан ва технология соҳаларида янгиликлар яратиши мумкин бўлган шахс юқори баҳоланади. Давлатларнинг барқарор тараққиётини таъминлаш, уларнинг саноат рақобатбардошлиги ошишида, жаҳон бозори ҳамда иқтисодий ҳамжамиятида ўз макенини мустаҳкамлашда таълимнинг ўрни тобора ортмоқда.

Учинчи ренессанс пойдеворини барпо этиш ғояси нафақат мамлакат зиёлилари қатламининг кенгайиши, маънавий муҳит барқарорлашиши, балки иқтисодий ўсиш ва энг ривожланган давлатлар қаторидан ўрин олиш учун заминларни мустаҳкамлаш ва изчил такомиллаштиришни тақозо этади. Бугун илм чўққига чиқса, у ўзига иқтисодийётни ҳам шерик қилади. Сабаби, постиндустриал жамиятга ўтишда интеллектуал капиталнинг аҳамияти кескин ортади.

Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, ахборот-коммуникация технологияларининг шиддат билан оммалашуви шароитида юқори рақобатбардошлик ва иқтисодий ўсиш кўп жиҳатдан давлатларнинг билим яратиш ва фойдаланишдаги самарадорлиги билан белгиланмоқда. Давлатларда ялпи ички маҳсулот ҳажмининг сезиларли қисми янги билимларни ўзида мужассам этган соҳалар ҳиссасига тўғри келмоқда.

Глобаллашув феноменини ўрганаётган кўплаб мутахассислар модернизация самарали бўлиши учун техник ва маданий компонентлар ўзаро алоқадорликда бўлиши муҳимлигини таъкидлашмоқда. Жамият ҳаётининг барча соҳаларини модернизация қилиш учун тегишли ижтимоий-маданий заминларни хозирлаш зарур. Зеро, инсон ўз ақлий-маданий

ва ижодий салоҳияти билан жамиятнинг технологик ривожланишига шароит яратувчи, ишлаб чиқарувчи кучдир. Масалан, ҳозирда Япония, Малайзия, Хитой ўз миллий-маданий матрицаларига таяниб, жуда кучли мавқега эга бўлмоқда.

Рус олими Л.Абалкин шундай ёзади: “Агар биз бугунги жаҳон амалиётини мамлакатларни ривожланиш даражаси бўйича тартибласак, улар инсон омили даражасида тартибга солинади. Бу тушунча одатда қуйидагиларни ўз ичига олади: умумий ва аҳоли жон бошига ЯИМ ҳажми, аҳолининг умр кўриш даражаси ва таълим даражаси. Бу кўрсаткичлар биргаликда амалда инсон капиталини ташкил этади. Мамлакатлар иқтисодий ривожланиш даражаси жиҳатидан шунга қараб белгиланади. Шунинг учун АҚШ, Япония, Германия ва Хитойда ишлаб чиқилган иқтисодий дастурларда бу параметрлар ҳал қилувчи аҳамият касб этади”. [1: 3-9]

Дарҳақиқат, бугунги кунда жаҳон тараққиётини белгиловчи тенденцияларни ҳисобга олганда, инсон салоҳиятининг ошиши энг асосий омиллардан биридир. Шундай экан, инсон капитали иқтисодий қийматга эга бўлган инсоннинг билимлари, кўникмалари, қобилият ва рағбатлари захирасидир. У ҳам инсонга, ҳам жамиятга истиқболдаги даромад ва юксалиш манбаи бўлиб хизмат қилади.

Иқтисодчи олим Т.Шульц фикрича, инсон капитали – бу инсон эга бўлган билим, кўникма ва қобилиятлар йиғиндисигина эмас, балки у:

биринчидан, бу шундай захираки, у ёки бошқа бир муҳитда инсон томонидан ижтимоий қайта ишлашга сарфланади ва меҳнат унумдорлиги ҳамда ишлаб чиқаришнинг ўсишига имкон беради;

иккинчидан, тўпланган билим, кўникма ва қобилиятлар захирасидан мақсадга мувофиқ фойдаланишидир;

учинчидан, даромаднинг ошиши инсонни рағбатлантиради ва қизиқтиради ҳамда янги билим ва кўникмалар захирасини тўплаб, келажакда унумли қўллашга сабаб бўлади. [2: 73-74]

Таъкидлаш жоизки, технологик ривожланиш инсон капиталисиз, яшил иқтисодиёт технологик ривожланишсиз амалга ошмайди. Буларнинг барчаси бир-бирига занжирдек боғлиқ. Америкалик иқтисодчи, Нобель

мукофоти совриндори Г.Беккернинг фикрича, инсон капиталини инвестициялаш қимматли қоғозларни инвестициялашдан бир неча баробар кўпроқ фойда келтиради. [3]

Дунё амалиётида инсон капиталига ажратиладиган сармоялар асосан умумий ва махсус таълим олиш, иш билан таъминлаш, касбий тайёргарлик, болаларни вояга етказиш ва бошқалар билан боғлиқ сарф-ҳаражатларни ўз ичига олади.

Инсон капитали ўз ҳолича юксалмайди. Бу ўринда давлат ва фуқаролик жамияти институтлари асосий сармоядор сифатида ёшлар тарбиясига алоҳида эътибор қаратадилар. Чунки, бу сармоя бир неча баробар фойда билан қайтади. Масалан, АҚШнинг Мичиган штатида ишлаб чиқилган мактабгача таълим дастурининг самарадорлиги шунини кўрсатганки, ҳар бир сарфланган доллар жамиятга 7 доллардан 12 долларгача қийматда қайтган. [4]

Президентимиз Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек, айнан 22 ёшгача ҳар томонлама камол топган, юксак билим ва салоҳиятга эга бўлиб шаклланган ёшлар жамият тараққиётига қўшган ҳиссаси билан ушбу сармояни жамиятга 15-17 баробар фойда билан қайтаради. [5]

Ўзбекистон Республикасининг кучли интеллектуал ва ижодий салоҳиятини шакллантириш мақсадида таълим, маданият ва соғлиқни сақлаш соҳаларига муҳим сармоялар киритилмоқда. Эндиликда доно халқимизнинг “Бешикдан то қабргача илм изла” деган нақлини амалий ҳаёт фаолиятимизга кўчириш, мамлакатимизда таълимнинг узлуксизлиги принципини амалда рўёбга чиқариш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилмоқда. [6: 88]

Аҳолини олий таълим билан камраб олиш даражасининг юқорилиги илмий потенциалнинг ўсиши ва бандликни таъминлашда ўз ўрнига эга. Касбий кўникма ва нисбатан арзон ишчи кучи чет эл корхоналари эътиборга оладиган энг муҳим жиҳатлардир. Чунончи, олим ва тадқиқотчиларнинг етишиб чиқиши мамлакатимизда илмга асосланган “яшил иқтисодиёт” улушини оширишга ҳам ёрдам беради. Зеро, “Яшил иқтисодиёт” принципларини муваффақиятли эгаллаган давлатларда инсон капитали ривожининг юқори индексини кўриш мумкин.

Жаҳон иқтисодий форумининг 2017 йилдаги “The Global Human Capital Index” ҳисоботида кўра, Норвегия, Финляндия, Швейцария инсон капиталини ривожлантириш бўйича пешқадамдир. [7]

Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон улкан табиий бойликларга эга. Аммо, ресурсларни ўзлаштириш ва ташқи бозорларга сотиш орқали тез ўзгарувчан конъюнктурага самарали мослашиш, халқаро ҳамжамиятда рақобатбардош бўлиш мушкул вазифа ҳисобланади. Бундай ҳолатда фақатгина ресурслардан оқилона фойдаланиш ва инновацион ёндашувлар орқали мақбул ечимларга келиш мумкин.

Ўзбекистон улкан ёшлар потенциалига эга мамлакатдир. Билимли ёшлар мамлакат бугуни ва келажагини таъминлайдиган етакчи куч ҳисобланади. Уларнинг билим ва кўникмаларини реализация қилиниши, янгилликлар билан бойитилиб борилиши зарур. Бу ўринда фан-техника тараққиёти ютуқларини ҳуқуқий муҳофаза қилиши муҳим аҳамият касб этади.

Билим, ахборот ва технологиялар алмашинувини янада рағбатлантириш, фан, таълим ва иқтисодиёт интеграциясини чуқурлаштириб борилишида давлат муҳим роль ўйнаши мумкин. Зеро, истиқболда чин маънодаги “билимлар жамияти”ни барпо этиш орқали энг тараққий этган давлатлари қаторига кириш мумкин.

Шундан келиб чиқиб, “билимлар жамияти” мамлакатимизда янги ренессанс учун мустақкам пойдевордир, деган қатъий фикрга келиш мумкин. Бундай жамиятнинг шаклланиши қуйидаги омиллар уйғунлигига боғлиқ:

- ҳар қандай соҳада муваффақият шарти сифатида билимнинг устуворлиги;
- муаммоларни ҳал қилиш, маҳсулот ва хизматларнинг янги турларини яратиш учун зарур бўлган билимларга доимий эҳтиёж мавжудлиги ва уларнинг қондирилиб борилиши;
- билимларни шакллантириш ва қўллаш тизимларининг самарали ишлаши;
- билимларга бўлган талаб ва таклифлар ўртасида ўзаро мувозанат мавжудлиги. Таклиф билимга бўлган талабни қондиришга ҳамда янги талаб ҳосил қилишга қаратилади.
- моддий маҳсулот ишлаб чиқарувчи тизимлар билан билим ҳосил қилувчи тизимлар

уйғунлашиб, жамиятда самарали ҳамкорлик ўрнатиши.

Бу ўринда жамиятимизда “инсон таълим учун эмас, балки таълим инсон учун” деган ёндашув шаклланиши аҳамиятлидир. Фақат шу ҳолдагина давлат ва жамият ҳаётида таълим-тарбия тизимининг нуфузини ошириш мумкин. Бу ўзгаришлар, ўз навбатида, бўлажак интеллектуал миллат шаклланишининг кафолати бўлиб хизмат қилади.

Давлатнинг ёшларга муносабати жамият тараққиёти даражаси, унинг очиклиги, олдинга интилаётганлигининг кўрсаткичларидан биридир. Шунинг учун жамиятни бирлаштириш ва фуқаролик ташаббусларини қўллаб-қувватлашга қаратилган давлат сиёсатида ёшлар масаласи алоҳида аҳамият касб этади. Ўзбекистонда 30 ёшгача бўлганлар аҳолининг 60 фоизини ташкил этишини эътиборга оладиган бўлсак, ёшлар жамиятга янги ғояларни ташувчи демографик гуруҳ сифатида мамлакатимиз тараққиётига ўзига хос хисса қўшади. Тараққиёт ғояси ва истиқболларини белгилаб олмаган, асосийси, ўзининг ёш фуқароларига кўнгилга йўл топа олмаган давлат ва жамият эса фаровон келажагини тасаввур қилиши қийин.

Айнан ёшлар жамиятнинг энг фаол қисми сифатида турли соҳаларда инновацион лойиҳалар ва технологияларни жорий қилишга кўпроқ мослашган бўлади ҳамда уларда ўз ҳаётини куришга интилиш кучли бўлади. Уларнинг бу фазилатларидан умуммиллий манфаатларга мос тарзда фойдаланиш ҳар қандай мамлакатнинг ривожланишини жадаллаштириши муқаррар. Ислохотлар чуқурлашаётган бугунги даврда ёшлар мамлакатимизнинг юксалиш сари одимларига куч бағишлай оладиган аҳоли қатламидир.

Хулоса ўрнида, ҳозирги даврда инсон ресурслари шаклида капиталга эга бўлган давлатлар энг бой, фақат табиий хом ашёга таянадиган мамлакатлар эса ночордир, деган фикр билдириш мумкин. Билимсиз капитал куришнинг иложисиздир. Миллат бойлигини ошириш учун, аввало, одамлар саводли бўлиши зарур. Замонавий дунёда, шу жумладан, Ўзбекистон жамиятида мустақил, ижодий тафаккурга қодир инсонга бўлган эҳтиёж ўсиб бормокда. Инновацион тараққиёт ва интеллектуал миллатнинг шаклланиши яқин истиқболда ўз рўёбини топиши борасида

мамлакатимиз етарлича тажриба ва имкониятлар мавжуд. Шу нуқтаи назардан ўзбек замини нафақат интеллектуал қадриятларни қабул қилиши, балки уларни мустақил ишлаб чиқариш ва ривожлантириш учун учинчи ренесанснинг мустаҳкам пойдеворини барпо этиш ғояси қучли импульс бериши мумкин.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Абалкин Л.И. Использовать интеллектуальный и экономический потенциал для будущего России // Экономист. – 1999. – №8. – С. 3-9.
2. Рустамова Д.Ж. Инсон капиталига сарфланган инвестициялар самарадорлигини ошириш йўллари // Иқтисод ва молия. -2015. -№1. - Б. 73-74.
3. Беккер Г. Воздействие инвестиций в человеческий капитал. <http://baguzin.ru/wp/?p=4752>
4. Человеческий капитал: как убедить правительства инвестировать в людей. 12.07.2018. <https://kun.uz/ru/10990834>
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 28.12.2018. <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliyasy-28-12-2018>
6. Назиров М.М. Президент мурожаатномасида ёшларга замонавий таълим-тарбия бериш ва уларни камол топтиришнинг стратегик вазифалари // Шарқ машъали. -2019. -№1-2. – Б. 84-94.
7. The Global Human Capital Report 2017. <https://www.weforum.org/reports/the-global-human-capital-report-2017>